

УДК 821.161.2.(477)(03)

Л. М. Коврігіна,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

kovriginalilija@i.ua

ORCID: 0000-0002-6008-7211

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ "ЛЮДОЛОВИ" ЗІНАЇДИ ТУЛУБ

У статті досліджується жанрова природа роману Зінаїди Тулуб "Людолови", його структурні ознаки, які визначають типологію твору як жанрового утворення. Увага авторки зосереджена на жанровому та змістовому планах "Людоловів", який поєднує в історичному романі елементи інших жанрових різновидів: історико-соціального, панорамного, історико-пригодницького, почасти історико-психологічного, що дало можливість глибоко й зримо відтворити, відобразити долю українського народу в переломний історичний час.

Ключові слова: історичний роман, типологія жанру, жанровий різновид.

Постановка проблеми. Хоча роман Зінаїди Тулуб "Людолови" здобув досить широку рецепцію в літературознавчій науці, однак питання щодо жанрової своєрідності цього твору залишається малодослідженим. Причини цього слід вбачати, в першу чергу в тому, що він з'явився на світ у час не дуже сприятливий для роману та його об'єктивної оцінки. За визначенням Г. Костюка "українська література вступала в присмеркову смугу свого існування. Почалася доба колективізації. Загострилась до хворобливого стану пильність, чи як казали ще тоді, класова чуйність. Критика прискіпливо вишукувала не художніх хиб та досягнень, а ідейних збочень. Її не цікавило, чи зумів автор свій великий матеріал і типаж надзвичайно драматичної епохи вкласти в чіткий сюжет і прозорі образи, чи вносить він у прозу щось оригінальне, своє і т. ін. Ні. Критика активно переключалась на вульгарно-соціологічну методику і вишукувала здогадні симпатії автора до капіталістів і куркулів" [1: 88].

Пізніше твір взагалі випав з поля зору літературознавців, напевне тому, що авторка довгий час вважалася "ворогом народу" і ніхто не наважувався торкнутися дослідження її творчості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особливості історичної прози Зінаїди Тулуб аналізують у статтях і монографіях М. Сиротюк, М. Гнатюк, І. Дзюба, Г. Ковальчук та ін., звертаючи увагу на соціальний характер "Людоловів", але суттєвого аналізу жанрового рівня твору поки що немає.

Отже, існує об'єктивна потреба фахового дослідження жанрових особливостей названого роману, адже це допоможе зрозуміти своєрідність історичних творів Зінаїди Тулуб в контексті української історичної романістики 30 років ХХ сторіччя.

Мета дослідження – виявити жанрові особливості роману Зінаїди Тулуб "Людолови".

Виклад основного матеріалу. Зінаїда Тулуб створила історичний роман, у якому переважають вигадка і домисел, але надзвичайно важливе місце посідають і документ, історична фактографія, історично-наукові дослідження зображуваного часу, а також власні авторські "археологічні розкопки" історії – пошуки, відбір і осмислення історичного матеріалу. Поєднуючи історію й вигадку, письменниця у твір вводить велику кількість історичних осіб: гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного, Анастасію Повчанську, архімандрита Є. Плетенецького, Я. Бородавку, Д. Барабаша, Я. Аскака, С. Потоцького, султана Османа II тощо поряд з особами вигаданими: Данило Корж, Горпина, Медже, Тимко, пані Єля, циганка Кайтмаза, Нурялі, Шафіге та ін., які представляють певні суспільні стани різних народів першої чверті XVII ст. Поетичний синтез історичної фактографії, фольклорних мотивів про Марусю Богуславку, Роксолану та вигадки відображений у сюжетній лінії П. Сагайдачного і Н. Повчанської в умовах складної долі України, яка, з одного боку, була під владою Польщі, а з іншого – під постійною загрозою спустошення кримською ордою; шаленого протистояння різних суспільних прошарків, масового покріпачення селян, боротьби за гетьманську булаву між Сагайдачним і Бородавкою та ін.

Відправною точкою для авторської фантазії став величезний обсяг документальних матеріалів про життя й побут епохи, що описується, зібраних письменницею. Із численних авторських свідчень і самого тексту твору, інколи перенасиченого подробицями життя й побуту людей віддалених століть, постає колосальна попередня робота автора в царині історичних досліджень. Як справжній науковець, Зінаїда Тулуб не дозволяє собі недбалого поводження з історичним фактом.

М. Сиротюк відзначає дивовижну ретельність авторки в збиранні історичного матеріалу, зауважуючи, що вона "сходила, оглянула, ніби перевірила слідом за ученими-дослідниками, усі ті важливіші місця (особливо Запорозьку Січ, Кримський півострів), де відбувалися історичні події, описані в романі, прочитала дев'яносто дві тисячі книжкових сторінок на десятку мов, вивчила близько шести тисяч архівних та музейних документів і пам'яток" [2: 32]. Таке глибоке вивчення джерельного матеріалу пояснюється не лише прагненням письменниці максимально достовірно відобразити історичний колорит

епохи, що описується, але й свідчить про нахил авторки до наукової роботи. Сама Зінаїда Тулуб у своїй автобіографії зауважує, що роман можна вважати дисертацією, присвяченою проблемі соціального розшарування українського, польського, татарського та турецького суспільства XVII століття [3: 4–5]. Грунтовна підготовча робота призвела до того, що початковий задум створення середньої за розміром книжки переріс у двотомну диалогію.

Історична правда, факт, документальна адекватність лежать в основі побудови сюжетів, конфліктів, зображенні персонажів. Зінаїда Тулуб активно послуговується інтертекстуальними засобами – цитатами з історичних джерел, архівних документів. Водночас цей "документалізм" не заступає художнього домислу, що дозволило авторці по-філософськи осмислити закономірності історичної, національної ментальності різних народів на певному етапі їх розвитку і, таким чином, широко відтворити епоху першої третини XVII ст.

Письменниця використовує як авторський домисел, так і вимисел, перетворюючи історичні відомості в мистецькі картини, поєднуючи науку з поезією, доповнюючи, поглиблюючи дані історії за допомогою авторської фантазії. Наприклад, взявши за основу історичний факт про передачу Гальшкою Гулевич своєї маєтності на Подолі під братську школу, Зінаїда Тулуб розробляє цілу сюжетну лінію, засновану на домислі, мотивуючи вчинок фундаторки, у яку влітає переживання матері за свого сина, що підпав під вплив єзуїтського ченця, який крок за кроком сів у душі недосвідченого хлопчика думки про перехід до католицтва.

Особливо насичені фактичним матеріалом ті розділи роману, у яких авторка описує військовий, політичний, господарський устрій Запорізької Січі, діяльність П. Сагайдачного, посольство П. Одиця до Москви, бої на Цоцорі, під Хотиним тощо. Тут Зінаїда Тулуб з точністю історика відтворює відомі факти, хоча їм іноді бракує художньої інтерпретації.

Як зауважує Т. Сагайдак, "художній історичний твір – важливе джерело для розуміння менталітету часу, для знання конкретики побуту, вивчення яких залежить від духовно-біографічного досвіду автора. Елемент суб'єктивності, навіть певної тенденційності, пов'язаної або з авторською позицією, або з певними усталеними суспільними стереотипами в погляді на ті чи інші проблеми, або з домінуючою ідеологією, завжди наявний у художньому осмисленні історичних епох" [4: 19]. Ця сентенція найбільш повно відображає тенденції щодо висвітлення історичного матеріалу, що наявні в "Людоловах". Історизм Зінаїди Тулуб виявляється не лише в художньому віддзеркаленні зовнішнього боку перипетій епохи першої третини XVII ст., а й в умінні авторки побачити її наче з середини, створенні узагальнених образів козаків, селян, міщан, робітників, магнатів, духовних осіб тощо.

Письменниця обирає досить невеликий відтинок історичного часу, обмежуючи хронологічні рамки роману 1615–1622 рр., що пов'язані з останніми роками життя і діяльності гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного. Але, як справедливо зауважує з цього приводу М. Сиротюк, "не розпросторюватися в хронології, брати для образного осмислення невеликий відрізок часу, але висвітлювати його якомога ґрунтовніше, отже, домагатися в зображенні історичних подій та постатей не просторової ширини, а філософської глибини, – таким був один з істотніших методологічних принципів З. Тулуб" [2: 164]. Авторка відбирає низку історичних подій, що стали багатоманітними для розвитку української нації. Попри значущість для української історії подій, що відбулися в цей період, він не так часто обирався для опрацювання майстрами слова, як, наприклад, доба Б. Хмельницького, хоча саме в першій половині XVII ст. формувалися передумови майбутньої національно-визвольної війни під його проводом. Адже, за свідченнями істориків, саме в цей час українське козацтво перетворилося з невеликого локального утворення в потужну військову силу, яка змогла вплинути на перебіг усєї європейської історії в ході битви під Хотиним.

Зображуючи важливі історичні події, пов'язані з життям і діяльністю П. Сагайдачного, письменниця змушена, зважаючи на час написання роману, не акцентувати на них особливої уваги, особливо на прогресивній ролі гетьмана в утвердженні прав українського народу. Адже навіть рецензенти роману 60-х років, зокрема Л. Пушкарьов, вимагали від Зінаїди Тулуб зняти перебільшення в характеристиці освіченості П. Сагайдачного і його розвитку, зауважуючи, що він "був розумний, талановитий, освічений, але це був козак XVII ст., а не європейський лицар, воєначальник і дипломат, яким його собі уявляє автор. Подібна ідеалізація образу створює хибну історичну перспективу і заважає правильній оцінці дійсності" [5: 7]. Саме тому Зінаїда Тулуб у "Людоловах" на перший план виводить боротьбу людей праці з людоловами, тобто з тими, хто використовує цю працю, яка у творі розкривається через соціальне протистояння в суспільстві, що видозмінює життя цілих суспільних прошарків, впливає на долі окремих людей, визначає їхній характер і поведінку. Таким чином, соціально-політична домінанта стає визначальною в романній структурі твору. Лейтмотиви класового протистояння стають центральними в зображенні ремісничого середовища середньовічних Львова, Києва, Кафи, Стамбула, хуторів козацької старшини й володінь польських магнатів на українських землях, козацького товариства Запорізької Січі. При цьому визискувачі й визискувані, бідність і багатство, свобода й рабство, чесність і непорядність,

людяність і насильство, духовність і нищість, добро й зло утворюють конфлікти-опозиції, що стають рушійними для розвитку романної дії.

Отже, маємо всі підстави говорити про те, що "Людолови" мають яскраво виражені ознаки історико-соціального роману як різновиду історичного, у якому на перший план виходить не доля окремої особистості, а суспільності.

Зінаїда Тулуб намагається охопити широкі пласти з життя народу: соціально-економічні, політичні, побутові, психологічні, роблячи спробу об'єднати їх у єдине художнє ціле. З одного боку відтворено експансію польських панів на українські землі, яка супроводжується закріпаченням, водночас ця експансія розвивається в різних площинах: соціальної, економічної, релігійної, національної. Тому навряд чи можна говорити лише суто про класовий характер конфлікту в романі, як того вимагали від письменниці більшовицькі критики. Ідеться швидше про суму конфліктів і розв'язання кожного з них вимагає окремої сюжетної лінії.

Зінаїда Тулуб миттєво переміщує романну дію з палаців Варшави в майстерні київських і львівських ремісників, за стіни Лаври й далі на Січ, до Кафи, і навіть у далеку Московщину, охоплюючи таким чином міжнародний контекст буття українського народу. Поступово, крок за кроком вибудовується картина соціальних суперечностей, що мали місце не лише в українському суспільстві XVII ст., а й були визначальними для загальноєвропейського історичного процесу. Розриваючи межі вузьконаціонального потрактування нашої минувшини, письменниця намагається дослідити першопричини тих чи інших подій, що стали визначальними для майбутнього українського народу. Причому вона, не відкидаючи особистісного фактору, робить широкі узагальнення, підходячи до розв'язання питання і з художнього, і з наукового боку.

У "Людоловах" надзвичайно майстерно витворено топос міста, де розгортаються події, пов'язані з сюжетними лініями долі старого Омелька, взаємин Горпини та Нур'ялі, державницької діяльності П. Сагайдачного. Діяльність ремісничих цехів, розкриття суспільних та економічних законів їх існування – це нечасто розроблювана в українській історичній прозі тема. Події розгортаються у Львові, Києві, Кафі, Стамбулі, що різняться традицією, вірою, але скрізь визначальним є протистояння міської бідноти та багатіїв, що наживають свої статки непосильною працею інших.

У Львові протистояння між ремісниками розгортається не лише на соціальному, а й на релігійному ґрунті, оскільки православним майстрам не дають можливості працювати. Старий Омелько – хлоп-втікач пана Бжеського, дістається до Львова, але дізнається, що його син Денис, швець-цеховик, помер під час епідемії холери, а його дружина бідує разом із донькою Орисею. Омелько сам добрий швець, але вступити до цеху практично неможливо, тому він вимушений працювати потай. Коли ж про це дізнається цехмістер, він вимагає від старого покинути шефську справу. За діда заступаються двоє православних майстрів Павло і Остап, єдиних, що збереглися у Львові. І все ж, врешті-решт, завершується розправою і над Омельком, і над його добродійниками. Вони разом із сім'ями вимушені податися до Києва.

Але, попри теплу зустріч скривджених втікачів, у середовищі київських шевців теж немало суперечностей між багатими й бідними майстрами, їх підмайстрами та учнями. Протистояння між господарями-майстрами й підмайстрами розпочинається ніби випадково з юнацького вибрику, коли підбурені Савкою молоді підмайстри, змучені щоденною виснажливою працею, вибираються на Дніпро порибалити, а далі виникає думка податися на Січ. Але замість січової вольниці чекає на бунтарів жорстока розплата: усіх їх катовано канчуками, а Савку ще й кинуту до льоху. І все ж він через деякий час здійснює свою мрію і, спаливши клуню свого господаря Кузьменка, рушає на Січ.

І все ж письменниця інколи відступається від лінії оповіді про протистояння багатіїв та ремісничої бідноти, коли вводить у твір розповідь про прийняття до київського шевського цеху покривджених львівських майстрів та діда Омелька. Щоб приймати нещасливців до свого цеху майстри ідуть всупереч статуту, не вимагаючи від них для себе учти та майстерштуку і, таким чином, порушуючи існуючий статут, що, як зауважує автор, "увійшов у плоть і кров кожного цехового, і відступити від нього було так само важко як від релігійного догмату" [6: 1: 187]. Але верх бере робітнича солідарність і навіть багач Кузьменко вимушений скоритися рішенням цеховиків. Неабияку роль тут відіграє й участь П. Сагайдачного, котрий вносить замість Омелька Зименюка вступне до цехової скарбниці. Таким чином, сама письменниця виявляє певну непослідовність у зображенні цехової старшини, а особливо П. Сагайдачного як людолова. Ремісники Кафи ще більш безправні, ніж кияни (від них, як і від рабів, старшина приховує законне право трудитися 8 годин задля самого себе!). Письменниця детально описує закони мусульманських цехів, які на відміну від європейських, ґрунтуються не лише на економічних, а й на релігійних засадах: "Мовчання, покора і слухняність – ось доля мусульманського ремісника. І за це – скромна їжа й бідний, але чистий одяг. А духовенству лев'яча частка його заробітку та безтурботне і сите життя за високу гідність улема" [6: 1: 349].

Соціальне звучання твору задане вже першими його абзацами, оскільки "в силу свого розташування в тексті початковий абзац належить до особливих компонентів його структури – до сильних позицій тексту

– і реалізує найважливішу функцію введення системи координат у художню дійсність твору" [7: 67]. Традиційний для історичного роману мотив дороги, яким розпочинаються "Людолови", переосмислюється письменницею таким чином, що подорож пана Бжеського і його пахолка Янека Свенціцького стає тією відправною точкою в романному часі, з якої розпочинається розповідь про закріпачення вільного українського люду й перетворення його в безправну власність польської шляхти – посполитих. Отже, хронотоп дороги, досить часто вживаний в історичному романі, містить у собі пряму вказівку на характер центрального конфлікту у творі, а саме – соціального. Але протагоністом і антагоністом у цьому конфлікті виступають не окремі особи, а велика кількість героїв, що належать до різних соціальних груп.

Зінаїда Тулуб використовує широту показу розмаїття соціальних відносин в українському, польському, татарсько-турецькому суспільствах XVII століття для створення ефекту панорамності. Особливо виразно проступає такий письменницький підхід у першому томі роману, що дало підстави Г. Ковальчуку віднести "Людолови" до "панорамного роману". Втім, цей жанровий різновид нині мало досліджений і не має чітких жанрових дефініцій. Зокрема, у літературознавчих словниках ми не зустрічаємо чіткого визначення для цього терміну. Калмицький літературознавець Н. Маджиев головними ознаками панорамного роману вважає можливість оповідача вільно переміщуватися в часі й просторі, наявність розгалужень сюжету, які відходять від основної теми роману, а також образу автора і його авторського коментаря, який дозволяє створити широку панораму життя народу [8: 46–54].

Деякі дослідники головною ознакою панорамного роману вважають широкий, але поверховий показ подій суспільного життя, який узагальнено розкриває сутність того чи іншого історичного часового відтинку. Головною вадою таких творів критики вважають відсутність глибокого й всебічного осмислення історичних явищ, намагання глибину психологічну замінити широтою охоплення різноманітних виявів життя, що становлять матеріал для розробки тієї чи іншої теми. Можна погодитися з тим, що Зінаїда Тулуб завдяки показу широкого контексту епохи, нагромадженню фактів класового протистояння між визискувачами і визискуваними, шляхтою і посполитими, кримськими мурзаками і біднотою, майстрами і підмайстрами, введенням багатьох персонажів і сюжетних ліній тощо справді досягає ефекту панорамності, який є важливим елементом твору, але не настільки, щоб визначати своєрідність жанру. У романі письменниця, поряд з широким географічним, просторовим діапазоном охоплення історичних та життєвих явищ, максимально деталізує, глибоко з'ясовує їхні причини, насичує достовірним матеріалом, тому як жанровий утвір "Людолови" набагато складніші, тож панорамність є лише однією з його ознак.

Деякі сюжетні лінії, зокрема Насті Повчанської, ґрунтуються на пригоді, що виступає однією з важливих складових композиції твору. Стрижнем сюжетної лінії стали пригоди героїні починаючи з хутора Повчанських і до здобуття нею положення султани Отаманської держави, що дозволило Зінаїді Тулуб показати життя не лише українського, а й татарського, турецького народів, широкий міжнародний контекст України. На історичному, етнографічному, соціально-побутовому тлі авторка захоплююче відтворює мотиви пригодницького роману: викрадення з хутора Повчанських, важкий шлях у неволю, продаж на вагу золота, знову викрадення, інтриги, здобуття високого становища та ін. У розділах твору, присвячених пригодам Насті Повчанської, змодельовано становлення й розвиток характеру героїні, вплив її долі на хід подій у романі, зокрема кафський похід П. Сагайдачного. Епізоди побудовані так, що доповнюють один одного, створюючи сюжетну цілісність. Важливу функцію при цьому відведено хронотопу дороги – дороги до владної, цілеспрямованої, впевненої в собі жінки. Подієвий ряд підкріплено мозаїкою подробиць, що розширюють географічний діапазон твору, дають можливість побачити ніби з середини життя Криму, Туреччини, насичене великою кількістю етнографічних, побутових подробиць, що іноді виявляються надмірними, сповільнюють сюжетний розвиток. Зримо перед читачем постає і кафський невільницький базар, і палаци беглер-бея, Назлі-Ханум, Османа II; політичний, соціальний устрій Туреччини і її васала Криму; розкіш, злидні, інтриги, долі багатьох персонажів – все переплетено й у сумі своїй дає повну картину "чужого", ворожого світу, страшного й невідомого для українців, а при детальному розгляді – такого ж самого. Письменниця свідомо руйнує активно розроблюваний в українській історичній прозі (і не лише в ній!) топос рідної землі, як тихого раю, де серед безмежних нив і вишневих садків мешкають чесні трударі, існування яких постійно zagrożене зовнішньою небезпекою чи зі сторони пихатої, легковажної, розпусної Польщі, чи віроломно-підступної Московщини, чи, головним чином, зі сторони Криму та Туреччини, які є абсолютизованим образом пекельного страждання й поневолення для всього українства, за висловом С. Андрусів – "демонічна земля, антисвіт" [9: 147].

Цей "антисвіт" у романі Зінаїди Тулуб виписаний детально, до найтонших подробиць, а тому втрачає свою узагальненість, стає близьким і реальним. Можливість вижити в ньому й навіть здобути волю цілком реальна. З уст Олени дізнаємось, що "татари люди згодливі.<...> Навіть закон у них є, що, проживши сім років у неволі, кожен бранець може викупитися на волю, і хазяї повинні пускати бранця на заробітки, щоб назбирати грошей. У них по закону вісім годин на добу – спати, вісім на хазяїна

працювати, а вісім – на себе, роби, що бажаєш" [6: 1: 309]. Щоправда, сама ж Олена додає, що про той татарський закон мало хто з невільників знає, оскільки це не вигідно для рабовласників. Отже, татарська неволя дає шанс на спасіння навіть найбільш упослідженим галерникам, а тому, як слідує з тексту, не є вже аж таким доконечним втіленням пекла. Тому в романі "Людолови" протиставлення рідної землі й чужини втрачає свою гостроту. Навпаки, письменниця намагається витворити загальну для всіх народів "територію соціального лиха", де сірома страждає під непосильним тягарем панського примусу.

Більше того, українські степи змальовані як місце непевне, таке, де постійно чекає небезпека: чи то опинитися в польському кріпацтві, чи в татарському полоні. І ніякий закон не захищає українство від панської сваволі.

Важливу роль у хронотопі сюжетної лінії Насті авторка надає часові. За сім років змінюються обставини й умови життя героїні, її психологія, погляди, поведінка: з веселої, життєрадісної, безпосередньої дівчини, для якої понад усе було кохання до П. Сагайдачного, Настя перетворюється на владну султану Стамбула, Гюль Хурем, цинічну інтриганку з пустим серцем, що забезпечує собі владу ціною багатьох смертей.

У Зінаїди Тулуб пригода – це шлях героїв у світ, їх утвердження на життєвій ниві, шукання свого місця в житті. Причому, зображуючи пригоди на шляху своїх персонажів, письменниця не вдається до чогось незвичайного, неймовірного, гіперболізованого, надуманого. Вони правдиві, типові, логічно вмотивовані життям, історичним часом, суспільною атмосферою, зображеною в романі й характерні більше для реалістичного роману, ніж для пригодницького. Справедливо з цього приводу зазначає М. Гнатюк: "шлях українки-султанки для Насті не був простим, одновимірним. Ні гордість, ані нескореність не покидають її навіть у найтяжчу хвилину. Віра в те, що Конашевич зможе звільнити її, підтримує, не дає змоги скоритися. Але обставини сильніші, й тут письменниця лишається вірною своїй реалістичній настанові. Відкинувши ідеалізацію, вигідні в такій ситуації мелодраматичні ноти, вона показує долю жінки, яка утверджує себе навіть за неймовірних обставин. Цей потужний внутрішній струмінь характерний майже для всіх жіночих образів Зінаїди Тулуб<...>" [10: 36].

Жанрова природа роману "Людолови" збагачується показом героїв не лише в суспільних взаєминах і побуті, а й наодинці з собою, зі своїми проблемами й переживаннями. Особливо це стосується сюжетних ліній П. Сагайдачного, Н. Повчанської, Горпини, Горленка та ін., насичених монологами, душевними перепітями, роздумами, які повніше розкривають характери героїв, їхній потаємний внутрішній світ через глибини психологічної мотивації вчинку, еволюцію почуття, настрою.

Козацький старшина Голенко, усвідомлюючи, що католицька віра дасть більше простору для підвищення добробуту його родини, вирішує зректися "схизми", але такий крок він робить через важкий внутрішній конфлікт. Письменниця психологічно глибоко мотивує такий вчинок, використовуючи прийом внутрішнього монологу героя, авторського психологічного коментаря, психологічного тиску з боку патера Юстовського, при цьому наголошуючи, що не питання віри важливе для Горленка, а здобуття життєвих благ: "Що робити? Не дорога йому з козаками, якщо король відбере в старшини права. Нема в Польщі життя нешляхтичеві. А в Горленка – діти. Невже загинуть вони і розвіються мрії вивести їх у люди, зробити вельможними і багатими?! <...>Власне кажучи, яка різниця між унією і православною? Одна віра, одна служба божа. Тільки замість патріарха – папа римський. Та проте це байдуже. Ні того, ні того він ніколи не бачив у вічі, і ніщо не зміниться в його думках, звичках і поглядах. Але тоді сина його приймуть до колегіуму <...>, а його батька ніхто не вижене з соймаку..." [6: 1: 36–37]. Зінаїда Тулуб малює образ типового "перевертня", але Горленко не зазнає щастя на вибраному ним шляху, він гине морально, цим письменниця утверджує одну з головних ідей твору – втративши своє коріння, людина стає спустошеною, опиняється між двома світами, і не прийнята ні одним із них, зазнає остаточної катастрофи, або й смерті.

Але не відразу до себе викликає полковник Горленко, а скоріше співчуття. Показуючи його вагання, страждання, глибокий психологічний конфлікт, письменниця малює трагічну постать, мотивуючи його вчинок житейськими й суспільними обставинами. Горда, смілива людина, турботливий батько й господар, він прагнув кращої долі, але в підневільній країні йому немає шляху, тому змушений зректися свого, рідного, щоб мати майбутнє для своїх дітей. Горленко стає жертвою підневільного становища українського народу.

Проблема вибору є однією з центральних у творі. Своїх героїв Зінаїда Тулуб ставить у важкі життєві обставини, у яких їм належить обрати самостійно свій шлях. Цей вибір супроводжується глибоким внутрішнім конфліктом між "своїм" і "чужим", психологічною мотивацією, роздумами, які визначають сутність людини, її моральність, що дає підстави виділити нам у "Людоловах" ознаки історико-психологічного роману.

Висновки. Таким чином, роман "Людолови" поєднує в собі немало структурних ознак, які визначають його типологію як жанрового утворення. Майстерність письменниці в жанровому та змістовому планах виявилась в умінні поєднати в історичному романі елементи інших жанрових різновидів: історико-соціального, панорамного, історико-пригодницького, почасти історико-

психологічного, що дало можливість глибоко й зримо відтворити епоху гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного, насичену складнощами, суперечностями, відобразити долю народу в переломний історичний час.

Письменниця створює поліфонічний роман, у якому переважають вигадка та домисел, але надзвичайно важливе місце посідає історична фактографія, дослідницька робота письменниці, завдяки чому роман носить насамперед інформаційне, пізнавальне та виховне значення, позбавлений хиб дилетанста в плані достовірності художнього освоєння минулого, чим часто грішили українські письменники ХІХ століття. Зінаїда Тулуб зуміла історичні відомості перетворити в мистецькі картини, науку поєднати з поезією, дані історії доповнити, поглибити за допомогою авторської фантазії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Кн. 1 : Спогади / Григорій Костюк. – Едмонтон. – 1987. – 743 с.
2. Сиротюк М. Зінаїда Тулуб : Літературно-критичний нарис / Микола Сиротюк. – К. : Радянський письменник, 1968. – 220с.
3. Автобіографія Зинаїди Павловни Тулуб / Зінаїда Тулуб // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 150. – Од. зб. 2.
4. Сагайдак Т. О. Художня інтерпретація козацтва в українських історичних романах першої половини ХХ століття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 "Українська література" / Тетяна Олександрівна Сагайдак. – Запоріжжя, 2008. – 214 с.
5. Пушкарев Л. Н. Рецензия на исторический роман З.Тулуб "Людоловы" в двух томах / Л. Н. Пушкарев // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Ф.150. – Од. зб. 315. – С.1–10.
6. Тулуб З. П. Людоловы. Исторический роман : у 2 т. / Зінаїда Тулуб. – К. : Видавництво художньої літератури "Дніпро", 1986.
Т. 1. – 470 с.
Т. 2. – 571 с.
7. Томас А. О. Коммуникативная значимость ввода локально-темпоральной информации в художественном прозаическом тексте // Коммуникативная направленность текста и ее перевод / А. О. Томас. – К., 1988. – С. 67–75.
8. Маджиев Н. Калмыцкая проза о депортации (некоторые аспекты концепции человека) / Н. Маджив. – Элиста, 2005. – 256 с.
9. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності : [Львівський текст 30-х років ХХ ст.] / Стефанія Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені І. Франка; Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
10. Гнатюк М. М. Роман і біографія : ("Людоловы" З. Тулуб) / М. М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1994. – 79 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kostyuk H. Zustrichi i proshchannya. Kn. 1 : Spohady [Meetings and Farewells. Book. 1 : Memories] / Hryhoriy Kostyuk. – Edmonton. – 1987. – 743 s.
2. Syrotyuk M. Zinayida Tulub : Literaturno-krytychnyy narys [Zinayida Tulub: Literary-Critical Essay] / Mykola Syrotyuk. – K. : Radyans'kyu pys'mennyk, 1968. – 220 s.
3. Avtobiohrafiya Zynaidy Pavlovny Tulub [Autobiography of Zinayida Pavlovna Tulub] / Zynayida Tulub // Viddil rukopysnykh fondiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka [Manuscripts and Textual Studies Department of Shevchenko Institute of Literature]. – F. 150. – Od. zb. 2.
4. Sahaydak T. O. Khudozhnya interpretatsiya kozatstva v ukrayins'kykh istorychnykh romanakh pershoyi polovyny XX stolittya [Artistic Interpretation of Ukrainian Cossacks in Historical Novels of the First Half of the 20th century] : dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 "Ukrayins'ka literatura" / Tetiana Oleksandrivna Sahaydak. – Zaporizhzhya, 2008. – 214 s.
5. Pushkarev L. N. Retsenziya na istorychesky roman Z. Tulub "Lyudology" v dvukh tomakh [Review of the Historical Novel Z. Tulub "Ludology" in Two Volumes] / L. N. Pushkarev // Viddil rukopysiv ta tekstolohiyi Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka [Manuscripts and Textual Studies Department of Shevchenko Institute of Literature]. – F. 150. – Od. zb. 315. – S. 1–10.
6. Tulub Z. P. Lyudology. Istorychnyy roman : u 2 t. [Lyudology. The historical novel : in 2 volumes] / Zinayida Tulub. – K. : Vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury "Dnipro", 1986.
T.1. – 470 s.
T.2. – 571s.
7. Tomas A. O. Kommunikativnaya znachymost' vvoda lokal'no-temporal'noy informatsyy v khudozhestvennom prozaycheskom tekste [Communicative Importance of Input Locally-Temporal Information in Artistic Prose Text] / A. O. Tomas // Kommunikativnaya napravlennost' teksta v ee perevod [Communicative Copy Line and Its Interpretation]. – K., 1988. – S. 67–75.
8. Madzhyev N. Kalmytskaya proza o deportatsyy (nekotorye aspekty kontseptsyy cheloveka) [Kalmyk Prose about Deportation (Some Aspects of the Human Concept)] / N. Madzhyev. – Elysta, 2005. – 256 s.
9. Andrusiv S. M. Modus natsional'noyi identychnosti [Modus of National Identity] : [L'vivs'kyy tekst 30-kh roktiv 19 st.] / Stefaniya Andrusiv. – L'viv : L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni I. Franka ; Ternopil' : Dzhura, 2000. – 340 s.
10. Hnatyuk M. M. Roman i biohrafyya [Novel and Biography] : ("Lyudology" Z. Tulub) / M. M. Hnatyuk. – K. : Naukova dumka, 1994. – 79 s.

Ковригина Л. М. Жанровые особенности романа "Людоловы" Зинаиды Тулуб.

В статье исследуется жанровая природа романа Зинаиды Тулуб "Людоловы", его структурные признаки, которые определяют типологию произведения как жанрового образования. Внимание автора сосредоточено на жанровом и содержательном планах "Людоловов", который сочетает в историческом романе элементы других жанровых разновидностей: историко-социального, панорамного, историко-приключенческого, отчасти историко-психологического, что дало возможность Зинаиде Тулуб глубоко и зримо отразить судьбу украинского народа в переломное историческое время.

Ключевые слова: исторический роман, типология жанра, жанровая разновидность.

Kovrigina L. M. Genre Features of the Novel "Ludolovy" of Zinaida Tulub.

In spite of some literary research of creative work of Zinayida Tulub, which mostly is vulgar sociological and outdated, there is an objective need of the professional study of the genre features of her works, because it will help to understand the uniqueness of historical novels of the writer in the context of Ukrainian historical novel of 30- years of the XX century. Material research is the historical novel of Ukrainian Soviet writer Zinaida Tulub, in particular her novel "Lyudolovy", definition of its genre plane. There are scientific research methods used in article: textual, comparative and functional. In the article the author draws attention on multidimensional nature of novel, which is dominated by fib, but extremely important element is historical factual account, research of writer, so the novel has a primarily informational, cognitive and educational value. Zinaida Tulub managed historical information converted to art paintings, combine science with poetry, complement and deepen history data with the help of the author's imagination. Based on the study of the genre features of the historical novel of Zinaida Tulub the author of article has made conclusion: the novel "Lyudolovy" combines many structural features that define its typology as genre education. The skill of the writer in the genre and semantic plans appeared in the ability to combine the historical novel genre elements of other varieties: the historical and social, panoramic, historical adventure, partly historical and psychological, which enabled deeply and vividly recreate the era P. Konashevycha Sagaidachnogo, saturated difficulties, contradictions reflect the fate of nations in crucial historical time.

Key words: historical novel genre typology, genre variety.